

Russ

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

Наш језик

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. X св. 1—2

Бук-Блок
PG
1224
AIN37
SM.2
v.10-11

Exata

LIBRARY
JUN 27 1960
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
BERKELEY

БЕОГРАД 1960

САДРЖАЈ

	Страна
1. <i>М. Стивановић</i> : Стварање дужине претходног самогласника или прелаз <i>л у о</i>	1—9
2. <i>М. С. Московљевић</i> : О називима неких пољопривредних алатки	10—17
3. <i>Св. Марковић</i> : <i>Зайослен, зайошлѣње</i> или <i>зайослен, зайослѣње</i>	18—23
4. <i>Берислав М. Николић</i> : О неким особинама стила и језика Милана Богдановића	24—28
5. <i>Живојин Ситанојчић</i> : Једна врста непотпуних реченица код савремених писаца	29—43
6. <i>Михаило Павловић</i> : Настава српскохрватског језика у Француској	44—54
7. <i>Душанка Игњатовић</i> : О роду именице <i>бол</i>	55—59
8. <i>Звездана Павловић</i> : <i>Једноличји, једнодужи, тримирији, седмирији</i>	60—63
9. <i>Ђорђе Трифуновић</i> : <i>Свила шавлија</i>	64—65
10. <i>Језичке исуке</i>	66—68

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник академик д-р АЛЕКСАНДАР БЕЛИЋ
 Секретар Уређивачког одбора д-р Берислав М. Николић

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА САН

БЕОГРАД

1960

Слог Издавачке установе „Научно дело“, Београд, Вука Караџића 5
 Штампa и повез Графичког предузећа „Академија“, Космајска 28, Београд

ЈЕДНА ВРСТА НЕПОТПУНИХ РЕЧЕНИЦА КОД САВРЕМЕНИХ ПИСАЦА

Већ је истицано да језик није само средство обичног, свакодневног говора и споразумевања који одговарају „мирним, трезвеним или осећајно уравнотеженим стањима духа у чијим се изразима духовна или психолошка страна слаже са грамаћичком и која служе као обично или правилно језичко стање“.¹ Језичка средства су и средства уметничког књижевног стварања² и као таква имају низ елемената, квалитета који су и уметничке природе па су, у већој мери него иначе, везани за психолошке језичке категорије у чијим су основама „обично узбуркана, узнемирана, емоционална расположења људске природе“³. Између осталих, за наше питање најзначајнији од тих квалитета јесу: интензитет и начин којим језичко осећање врши анализу синтагме, промене јачине гласа, висина и брзина тонова при изговору гласовних целина⁴, тј. делова говора и др. Ти квалитети, који су у основи језичке природе, а тек у одређеној реализацији и уметничке, чине да се међу језичким средствима писаца и једног истог времена јаве разлике које, с једне стране, упућују читаоца да се позабави природом тих средстава, а са друге — омогућују да се природа тих језичких средстава и разлике међу њима објасне и тим квалитетима. Таквим средствима, истина, сам језик намеће границе преко којих „сви они што слободно стварају, били они књижевници или не били, у писаном дјелу или говору, ако хоће и духовно да остану у границама једног језика, — не могу ићи“⁵.

¹ А. Белић, О језичкој природи и језичком развоју I, Бгд. 1941, стр. 604.

² В. М. Павловић, Увод у науку о језику, Бгд. 1959, стр. 208 и д.

³ А. Белић, Нав. дело, стр. 604.

⁴ В. и код М. Павловића, Нав. дело, стр. 208—209.

⁵ А. Белић, Стил и језик, НЈ кв. III, стр. 135.

Овде ћемо покушати да на основу тих граница, тј., у овом случају, на основу природе реченица без развијених главних делова, одредимо место неким синтаксичким средствима која се јављају у делима једног писца док се у делима другог, из исте књижевне (и језичке) средине, не јављају.

1

У својој расправи „Реченице без развијених главних делова“¹ проф. М. Стевановић дао је дефиницију реченица без развијених главних делова и дефиницију исказа, који су се код нас тек недавно почели објашњавати. Анализирајући примере који се налазе у делима неколико савремених писаца (О. Давича, Д. Ђосића, М. Лалића), проф. М. Стевановић одређује границу између пуних реченица и непотпуних и дели ове потоње на две горе поменуте врсте, реченице без развијених главних делова и исказе, према основном мерилу — синтаксичком односу. Прве, као и потпуне реченице, претстављају синтаксичке јединице у којима тај однос постоји, у њима се увек доводе у везу два појма од којих један о другом нешто казује, одређује га за извесно време. Од потпуних реченица разликују се недостатком главних делова, управних чланова предикатске и субјекатске синтагме, али је „реченичка схема“ у њима јасна посредством каквог другог синтаксичког знака, као што је интонација, говорна ситуација или уопште каква ситуација која те делове успоставља. Такви су примери које наводи проф. М. Стевановић у својој расправи: *Џуца је он. Само лисац.* — *Васиљу, жива ватро, које су те виле данас донијеле? — Брзе ноге.* — *Чија си ти мала? — Тајина.* — *Гледају га дуго. Исципи-вачки. Звериње.* — *Стаде. Код јабуке.* — *Он ће га још више волети. И њу.* — и др.² Други претстављају синтаксичке јединице у којима не налазимо и синтаксички однос, у њима немамо везе двају појмова, али и они казују пуну мисао или осећање. Проф. М. Стевановић истиче „као честе и у разговорном и у књижевном језику“ *номинативне исказе* изречене у афекту: *Пожар! Вода! Камен!*, затим исказе којима писци „обично осликавају своје утиске, односно утиске својих јунака“, као што су: *Не може се издржати. Зайара. Мозак ми се прокувао. Врућина.* — *Несаница.*

¹ Наш језик, н. с. IX, св. 1—2.

² В. НЈ IX, стр. 12—15.

Мрак. Тишина. — и др. *Онда акузативне исказе: Добар дан.* — *Лаку ноћ.* — *Једну љућу.* — и императивне речце: *Немој, Дела* итд.¹

И реченице без развијених главних делова и искази синтаксичко значење добијају у нарочитим условима, у контексту, чији елементи претстављају извесне врсте средства њиховог обликовања, извесне формативе. Баш због овога, мислимо, треба посветити пажњу тим, назовимо их тако, „посебним формативима“, јер су они материјални, чулни посредник у сазнавању природе таквих синтаксичких јединица — синтаксичког односа, који није увек видљив.

У њих убрајамо, пре свега, функцију у којој се *обично* у реченици или синтагми јавља дата реч и интонацију. Уствари, они обично и чине оно што се при третирању овога проблема назива контекстом.²

Полазећи од тога да су *облик*³ и *функција* појединих категорија речи оно што је видљиво и оно од чега синхроничко језичко осећање полази у схватању језичких средстава, први од поменутих форматива тражићемо у њима, водећи рачуна да се њима не помути схватање онога што је ипак основно, схватање унутрашњег значења.

Анализирајући примере које смо нашли у роману „Дај нам данас“ Радомира Константиновића, у роману „Песма“ и поеми „Човеков човек“ Оскара Давича, запазили смо да се сви они могу поделити с гледишта одношајног облика и функције у три категорије. То су:

1. Самосталне речи или скупине чији је *оштри* знак *облик номинатива*; такве случајеве имамо у примерима:

¹ В. М. Стевановић, Реченице без разв. гл. делова, НЈ IX, стр. 16, 17—21.

² В. А. Белић, О сложеним реченицама и сродним појавама, НЈ, н. с. књ. V, стр. 303; L. Bloomfield, Language, New York 1958, стр. 176; G. A. Miller, The perception of speech, For R. Jakobson, Essays in occasion... , Hague, 1959, стр. 355.

³ Овде мислимо, природно, на тзв. *одношајне облике* који „својим обличним особинама обележавају однос између једне именице у свом саставу и другим речима у реченици“ (А. Белић, О јез. природи и јез. разв. I, 1941, стр. 500), односно оне „који су ту да обележе односе међу оним речима чији су саставни делови и тзв. *управним речима*“ (А. Белић, Нав. дело, стр. 500).

Напољу пада киша. Трубе аутомобила. Каиша која се за-
кључава. Рат. То је све. (Р. Константиновић, стр. 11), —
Нишиша. Неке очи које ме гледају. Он је мртав, а мене гле-
дају те очи. (Р. К., стр. 10), — Можда да се то само десило.
Нека омашка. То човеку може да се деси... (Р. К., стр. 10). —
Од свега остаће само мртви лептирови. Њихова узалудна бела
крила. (Р. К., 9). — Било је то одједном, рекла је. Скочио си.
Он, рекао си. Он. Шта с тим? (Р. К., 8). — Јод њоново. Смех
на улици. Он сам на њрозору. Он, који није као ја. Нешишо
сасвим друго од мене. Једна хладноћа. Одмерености коју немам.
Камен (Р. К., стр. 13), — Она је у гушењу морала да се пот-
сети на мене. Дејте. (Р. К., стр. 173), — Море је око мене.
Једно друго, једно сирашино и зло море. (Р. К., 165), — Како га
чврсто држи. Та смрт. (Р. К., 171). — Нешто га је препла-
вило. Шиша? Празнина? (О. Давичо, „Песма“, 9). — Закљу-
чиће да се треба борити. То. Ко? Сељаци? Радници? (О. Д.,
Песма, 10), — Несаница. Мрак. Тишина. (О. Д., Песма,
85), — Крај града. Све је потсећало на границу. (О. Д.,
Песма, 242), — Глупости! Не постоји невиност (О. Д., Песма,
31), — Каква калдрма. (О. Д., Песма, 243) итд.

2. Несамосталне речи и самосталне речи у несамосталној
служби чији је ошшиши знак категорија односно зависни однос¹;
такви су примери:

а. Да ли си у стању да размислиш? Лейо. Мирно да
размислиш (Р. К., стр. 9), — Хајде да размислимо. Све редом.
Лейо и њолако. (Р. К., стр. 10). — И бити жив. Изјушра. У
њодне. Увече. У сутон бити жив. (Р. К., 8). — А онда је почела
да кружи. Одједном. У томе је било неко решење, једна
одлучност (Р. К., 10). — Можда тамо станују људи из његове
групе. — Сигурно (О. Д., Песма, 271). — Која би му
друга писала о огледалу. Смешно. Шта јој је било тако добро

¹ Боље је рећи зависни однос него зависни падеж, јер он не мора
бити увек и видљиво обележен, а мора увек постојати. Упор. примере као
што је: — Увек сам могао да видим како скида папуче са својих ногу. Пар
црвених њајуча и др. сличне у којима је акуз.=номин. Или у енглеском
језику: „The father loves the son“ (=pater filium amat) и „The son loves the
father“ (=filius patrem amat) (L. Bloomfield, Language, 1958, стр. 165), и
др. језицима где нема обележавања пад. облика посебним наставцима.

тамо (О. Д., Песма, 225). — *Лаку ноћ.* (О. Д., Песма, 60). — *Цейанциу!* Али отац се не помери. Не чује (О. Д., Песма, 712), — *Ја постојим. Већ.* У њеној сенци дишем (О. Д., Човеков човек, 50), — *Показаћу вам ко је кукавица! Најоле!* (О. Д., Песма, стр. 222);

б. Могао сам да видим руке како се сапуњају. *И једног човека у одласку* (Р. К., стр. 12). — *Ја нисам овако умро, казао сам. Тамо, између креветића и столице на којој се љушила угашена свећа* (Р. К., стр. 11). — *Ударао би рукама по њему. Кога? Упитао сам. Сабласиј неку. Једну авеиш коју је видео. Једно зло лице које му се наругало* (Р. К., 10). — *Виле за жеље. Њих хоћу. Мосиове за мисли. И њих* (О. Д., Човеков човек, 228);

3. Непроменљиве речце за потврђивање и одрицање, као и непроменљиве речце за потстицање чији је *ојшии* знак „морфологисано значење и служба“¹, какве имамо у примерима:

Она ми је прилазила. *Да*, рекао сам (Р. К., 11). — *Часа?* рекао сам. *Не*, одговорио сам (Р. К., 7). — *Праља?*... *Да!* Не знам зашто, али на праљу је потсећала (О. Д., Песма, 15). — *Дедер. Но?* (О. Д., Песма, 11). — *Па?* Он одлази (О. Д., Песма, 234).

Као што се може видети из тога што се већина реченички употребљених речи може сврстати у ове три категорије², општи знак је, иако изван одређених, синтаксичких услова претставља само ознаку појма или чега другог, за *реченичко значење* од битне важности, јер се у њему садрже и, днстинктивне за реченицу без развијених главних делова и исказ, ознаке — видљиви знаци синтаксичког односа или синтаксичког значења (кад су у питању искази): пре свега, функција у којој се *обично* јавља дата реч, а затим и интонација.

¹ Кад није свезица, *да* увек значи какво потврђивање, *не* — одрицање, *дедер* — потстицање итд. За њихов облик увек је везано неко од тих значења.

² Оваква подела примера сасвим је подређена задатку који смо овде поставили, па је отуда сасвим условна. Уопште, међутим, питање класификације непотпуних реченица сасвим је решено оном поделом коју је дао проф. М. Стевановић у познатој расправи.

2.

Функција у којој се *обично* у синтагми или реченици јавља дата реч чини елеменат који се оснива на стварним односима, тј. на односима у синтагми, а долази до пунога израза баш у реченицама без развијених главних делова. Тај елеменат је синтаксичко-психолошке природе, да будемо тачнији, јер у условима контекста садржи и елементе асоцијације¹. Да то објаснимо. Функција као *обележавање односа* може се јавити само у синтагми и реченици. То је синтаксички део њене природе. А психолошки моменат је у томе што значи, на неки начин, реципрочни процес онемо процесу којим се стварају падежни односи „у које ступа каква именица као допуна или *одредба* према каквој *ујравној речи* извесне синтагме“². Да осветлимо ово, навешћемо речи проф. А. Белића о падежним значима, које је он изрекао говорећи о једном другом питању. „Кад речемо *сечем* — подразумева се“, — каже проф. А. Белић, — „...у том глаголском облику и објекат који сада није објављен, али кад речемо *сечем дрво*, ми га речју *дрво* откривамо. Реч *дрво* је објекат не по своме облику већ по томе што она *открива објекат* који је скривен у самом значењу глагола *сечем*. Дајем *Пејру* има, истина, у нашем језику одређени дативски облик, али *Пејру* не значи датив по томе облику, већ зато што се у глаголу *дајем* садржи пратилачки моменат *намене*, који се речју *Пејру* открива“³. Као што, дакле, „допунска реч открива или реализује скривени, али стални пратилачки моменат управне речи“⁴, па се отуда њен појам садржи у управној речи као стална могућност, тако исто она, наравно, адекватно обележена у различним језицима, мора својом појавом у извесном видљивом, „материјалном“, облику везивати за себе и своју управну реч, или, тачније речено, — значење своје управне речи. Отуда је и лако успоставити главне делове реченица као што су у примерима:

¹ Мислимо, наравно, на асоцијацију само у оноликом обиму колики имамо и када је реч о продуктивности неправих именица и сл. (В. А. Белић, О јез. природи и јез. разв. I, 1941, стр. 493). На ону која је елеменат *језичке анализе* као снаге која је могла управљати морфолошком структуром речи (В. Р. Бошковић, „Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници“, ЈФ XV, 1936; нарочито развитак суфикса *-ица*, стр. 19—20).

² А. Белић, О јез. природи и јез. разв. I, Бгд. 1941, стр. 216—217.

³ А. Белић, Нав. дело, стр. 218—219.

⁴ А. Белић, Нав. дело, стр. 218.

Да ли си у стању да размислиш? *Лейо*. Мирно да размислиш (Р. К., 9). — И бити жив. *Изјуџра*. У њодне. Увече. У сутон бити жив (Р. К., стр. 10); —

и у другим сличним, у којима увек имамо какву одредбу, — за начин: Да ли си у стању да размислиш? *Лейо*. Мирно да размислиш; за време: И бити жив. *Изјуџра*. У њодне. Увече; за место: Који више никада неће да седи у мраку на кревету. *Поред ње* (Р. К., 9). Тако је и са примерима у којима имамо, функционално, *дојуне* неразвијених управних речи, као што имамо *објекајску дојуну* у примерима: Могоа сам да видим руке како се сапуњају. *И једног човека у одласку*; — Ударао би рукама по њему. Кога? упитао сам. *Сабласиј неку*. Једну авеиј коју је видео. Једно зло лице...; — Од тебе је остало само нешто од твога тела. *Нешио шио лежи на кревету* (Р. К., 21); — или као што имамо *дојуну за заједницу*: Дакле, задрхтао сам, говори: шта хоћеш од мене? *Са свећом у моје очи?* Упитаћу (Р. К., 83), са примерима који прелазе у одредбу за начин: Она се осмехнула. *Са најором* (Р. К., стр. 43) итд.

У језицима с развијеном флексијом, наравно, успостављање управног члана синтагме биће олакшано средствима обележавања падежних значења. У *Дајем Пејру* (да се послужимо већ навођеним примером из књиге проф. А. Белића) облик *Пејру* означава датив „не по томе облику, већ што се у глаголу *дајем* садржи пратилачки моменат намене који се речју *Пејру* открива“, али у исто време, ако се употреби сам, природно — уз извесне контекстуалне услове, буди слику управног дела: (*Дајем Пејру*, (*Пишем Пејру*, (*Говорим Пејру* итд. У другим језицима, онима који немају таквих знакова као и у нашем, кад услед једнакости облика, напр. ген. = акуз. једнине итд., тешко можемо одредити значење односа, имамо, наравно, и друга средства.

Све ово што је речено о функцији у којој се *обично* у синтагми или реченици јавља дата реч односи се, како видимо, на речи или скупине речи које претстављају реченице без развијених главних делова¹, тј. оне у којима су такве речи „одредбе (или допуне —

¹ L. Bloomfield их назива комплетивним неразвијеним реченицама које се састоје „од облика који само допуњају неку ситуацију, тј. ранији говор, гест или само присуство објекта“ (Language, NY 1958, стр. 176). А руски синтаксичари: неполные предложения, представляющие собой взаимосвя-

прим. Ж. С.) глагола нове реченице који је, додуше, исти са глаголом претходне, као што им је и субјекат заједнички¹. У ову врсту речи-реченица или група речи-реченица спадају примери као што су: Да ли си у стању да размислиш? *Лейо*. Мирно да размислиш; — И бити жив. *Изјуштра*. У *иодне*. *Увече*. У сутон бити жив; — Је ли доста било тога свега. *Оног биоскоја*. *Оног човека* (Р. К., 10), и многи други, које смо навели горе, у групи „несамосталних речи и самосталних речи у несамосталној служби“, као и у групи „самосталних речи чији је општи знак облик номинатива“, у случајевима кад претстављају субјекат нове реченице, у којој су неразвијени други главни делови једнаки са онима из претходне или потоње. Напр.: Од свега остаће само мртви лепгирови. *Њихова узалудна бела крила* (Р. К., 9); — Море је око мене. *Једно друго, једно сирашно и зло море* (Р. К., 165); — Закључиће да се треба борити. *То. Ко? Сељаци? Радници?* (О. Д., 9) и др. слични.

3.

Са исказима, тј. речима и синтагмама које казују мисао или осећање, а немају синтаксичког односа, мало је друкчије. У овом „допунском“ смислу они су више независни од значења претходних реченица. Њихова је зависност семантичка, а претежни део њихова контекста чини интонација. Због тога треба истаћи да и уопште интонација, као други „посебни форматив“, у обележавању реченице или уопште синтаксичког значења има велику улогу. „Реченична целина најобичније се познаје по спуштању гласа на крају реченице, по малој почивци која се обично јавља међу засебним реченицама што се на писму обележава тачком“². Њоме се, тј. оним што она изражава уз неку реч, „са узбуђењем (или сл. — прим. Ж.С.) упућује на временску везу постојања у садашњости (или у које друго време, — прим. Ж. С.) онога што тај појам значи“³. Такође, улога интонације јасно се види при анализи коју чини проф. М. Стевановић у већ навођеној расправи: „И кад се каже

заяные реплики диалога; самостоятельно употребляемые неполные предложения. . . итд. (В. Грамматика русского языка Академии наук СССР, Синтаксис, часть вторая, Москва 1954, стр. 90—122).

¹ М. Стевановић, Реченице без развијених гл. делова, НЈ IX, стр. 14.

² А. Белић, О јез. прир. и јез. разв. II, Бгд. 1959, стр. 73.

³ А. Белић, Нав. дело, књ. I, Бгд. 1941, стр. 175.

Огањ! или *У сѝрелце!* опет се изрекла по једна одређена заповест: *Огањ!* значи *Отвори(ше) огањ (вайру)* ... *У сѝрелце!* *Разиђиће се у сѝрелце...* или што слично¹. У свима њима, као и у примерима: Она је у гушењу морала да се потсети на мене. *Дејте!*; — *Глујосѝ!* Не постоји невиност (О. Д., Песма, 10); — *Цейаницу!* Али отац се не помери. Не чује (О. Д., Песма, 712); — Показаћу вам ко је кукавица! *Најоле!* (О. Д., Песма, 222); — *Дедер. Но?* (О. Д., Песма, 10) и другим сличним, интонација је елеменат који упућује на реченичко значење. Да већ и не говоримо на овоме месту колико је она од велике важности и за формирање извесних глаголских начина, напр. императива, за који је „она била довољна, па да заједно са основном глаголском да значење императива“². Такође, — колико је била важна за формирање разних речца за потстицање³.

И други синтаксичари, који и иначе придају веома велики значај формалним обележјима⁴, схватају интонацију као једно од најважнијих синтаксичких средстава за обележавање реченице⁵. Кад Л. Блумфилд говори о оваквим (непотпуним) реченицама, он у основицу њихове поделе на допунске (*completive minor sentences*) и узвичне (*exclamatory minor sentences*) ставља и разлику између облика „који само допуњују ситуацију, — тј. ранији говор,

¹ М. Стевановић, Реченице без разв. гл. делова, НЈ IX, стр. 20. Да због простора не наводимо овде и друге синтаксичаре, напр. Виноградова, који у великој Граматици руског језика Академије наука СССР у прилог овакве улоге интонације наводи такође добар број примера (В. нав. дело, Синтаксис, часть первая, стр. 76—83).

² А. Белић, О јез. природи и јез. разв. I, Бгд. 1941, стр. 409.

³ А. Белић, Нав. дело, стр. 410.

⁴ Уосталом, в. и код проф. А. Белића: „У индоевропским језицима, као што је познато, конгруенцијом субјекта и предиката, а тако исто и слагањем појединих чланова субјекатске и предикатске синтагме, одржава се и *сиолашњим* (подвукао Ж. С.) знацима јединство реченице и њених синтагма“ (А. Белић, О јез. природи и јез. разв. II, Бгд. 1959, стр. 85).

⁵ Напр. Л. Блумфилд: „In English and many other languages, sentences are marked off by modulation, the use of secondary phonemes. In English, secondary phonemes of pitch mark the end of sentences, and distinguish three main sentence-types: *John run away(.) John run away(?) Who run away(¿)*. To each of these, further, we may add the distortion of exclamatory sentence-pitch, so that we get in all six types (Language NY, 1958, стр. 170—1). И не само он, него и други, на пример Виноградов: „... интонација — органи-

гест или просто присуство предмета¹ и облика који се „појављују због неког снажног потстицаја“² који ће, нормално, учинити да употребљена реч или група речи добије нарочиту интонацију (љутње, изненађења, — у енглеском и неким другим језицима: дозивања, — подруживања итд.), као и значење исказа, тј. речи или групе речи које кажују мисао или осећање, а које немају синтаксичког односа. У прве он убраја примере као што су: *This one* (=Овај...); — *Tomorrow morning* (=Сутра ујутру); — *Gladly, if I can* (=Радо, ако могу); — *Here. When? With whom?* (=Овде. Када? С ким?), затим имена при претстављању (*Mr. Brown: Mr. Smith*) а подвлачи да се јављају нарочито при одговору на питања. С тим у вези он у допунске неразвијене реченице ставља и речце *да* и *не*³. У узвичне Л. Блумфилд ставља примере као што су: *Oh, द्वारा!* — *This way, please!* (=Овим путем, молим), као и оне са значењем вокативним: *John! Little boy!* (=Џоне! Мали дечаче!). У неразвијене реченице он убраја и узвичне речце, такође на основу специфичне, узвичне, интонације⁴.

Отуда ће независна, слободна од интонације суседних реченица, интонација синтаксичких јединица какве имамо у првој групи наших примера: *Јод њоново. Смех на улици. Он сам на њрозору;* — Она је у гушењу морала да се потсети на мен . *Дејше!* — *Крај града.* Све је потсећало на границу; и др. сличних, као и интона-

ческий элемент структуры предложения“ (Граммат. русс. языка, Синтаксис, часть первая, стр. 13). И даље у истој граматички, у глави „Предикативность и интонация сообщения как основные грамматические признаки предложения“: „... интонация является грамматическим средством оформления предложений и выступать в качестве одного постоянных характерных признаков предложения“ (Нав. дело, 77).

¹ L. Bloomfield, *Language*, NY 1958, стр. 176.

² L. Bloomfield, *Нав. дело*, стр. 177.

³ „They occur especially as answers to questions; for this use we have the special completive interjections, *yes* and *no*“. Али одмах даље каже: „Even in this regard languages differ... Some languages have no such interjections. Polish answers with ordinary adverbs, affirmatively with *tak* „thus, so“, and negatively with *nie* (ne) „not“. Finish answers affirmatively by an ordinary form, e. g. *Tulette-ko kaupungista?* — *Tulemme*. „Are you coming from town?“ — „We are coming“, and negatively by its negative verb, e. g. *Tunnette-ko herra Lehdon?-En* (or *Entunne*) „Do you know Mr. Lehto? — I don't“. (L. Bloomfield, *Language*, NY 1958, стр. 176—177).

⁴ L. Bloomfield, *Language*, NY 1958, стр. 156.

ција оних непроменљивих речца из наше треће групе, где је она, у некој мери, постала део „морфологисаног значења и службе“, — и бити форматив *исказа*, услов њихове нерашчланљивости. И сви ти примери, као и они где та интонација долази као резултат каквог афекта, појачаног емоционалног стања, недвосмислено су то.

4.

Треба рећи нешто и о томе у каквом односу стоје ова два знака синтаксичког значења, функција и интонација, када се узимају као извештан критеријум за поделу непотпуних реченица. Нема сумње да се, због природе ствари, већи део онога што је речено о „функцији у којој се *обично* у реченици или синтагми јавља дата реч“ односи на односе речи у синтагми. Јер синтагма је категорија у којој су чланови *органски* повезани, тако да та повезаност дозвољава језичком осећању да у схватању њених чланова полази и од „одређивачке речи“ к „одређеничкој“, а не само од ове последње првој. Природно, ако се „*место* тих речи (одређивачких, — прим. Ж. С.) у синтагмама морфологизира, да би се њихова функција могла разумети и одвојити од других могућних функција“¹, тј. ако те речи постану, на пример, *ѝрилози*, као у реченицама: А онда је почела да кружи. *Одједном* (Р. К., 10); — Твоја игра је завршена и ти мораш да се осмехнеш. *Задовољно* (Р. К., 22); — Кад би могао да заспи, да отсања нешто лепо што ће да га умири и освежи. *И ѝо брзо* (О. Д., 89), или какве друге одредбе, одн. допуне — зависни падежи: И ту постојим. *Жељом истио*. Никако друкчије (Р. К., 17); — Бити распет између те буради, мислио је. Сасвим сам. *Са небом горе. Са кишом која је ѝако добра* (Р. К., стр. 25); — Гестапо и специјална полиција неће наћи ништа што би могло да је компромитује. *Њу или ма ког другог* (О. Д., Песма, 75); — Да пише истину. *Своју истину* (О. Д., Песма, 63); — На кога то капљу? *На њега забога* (О. Д., Песма 9) и др. сличним, — њихови делови биће лакше успостављени, уз одређене синтаксичке услове. То не значи, међутим, да је та механизација услов за то. Она је само последица. Због „унутрашњег *органског* односа“ речи у синтагми, у коме до-

¹ А. Белић, О значају синтагма за развјатак језичких појава, ЈФ ХХ, стр. 15.

пунске и одредбене речи „заузимају одређено место у појму управне речи“¹, јасно је да, и у језицима у којима су такве речи непроменљиве, и без нарочито обележене рекције имамо чврсту везу појмова који се одређују. Отуда се може рећи да је овај „посебни знак“, тј. учесталост употребе у синтагми, примаран у схватању речи-реченица и група речи-реченица, а да је интонација елемент који је више формалне природе, секундаран онда када су у питању реченице с неразвијеним главним деловима, а примаран и семантичке природе када су у питању искази². То значи да она има двојаку улогу. У случајевима као што су они из прве групе наших примера: Од свега остаће само мртви лептирови. Њихова узалудна бела крила; — Можда се то само десило. Нека омашка. То човеку може да се деси; — Разуме, схвата. *Прави њролејџер* (О. Д., Песма, стр. 270), — с именицом или групом речи у номинативу, и у случајевима: Бити распет између те буради, мислио је. *Сасвим сам. Са небом горе* (Р. К., 25); — Ништа ту није имало да се види. *А смрћ?* (Р. К., 21); — Од тебе је остало само нешто од твога тела. *Нешто што лежи на кревету...* (Р. К., 21) и др. сличним, — интонација везује одредбе и допуне за претходне реченице и тиме помаже успостављању главних делова нових реченица чији су то чланови. Међутим, код исказа, у примерима као што су: Напољу пада киша. *Трубе аутомобила. Кайија која се закључава. Рај.* То је све; — *Ништа. Неке очи које ме гледају;* — *Јод њоново. Смех на улици. Он сам на њорозу;* — *Крај града.* Све је потсећало на границу; и др. сличним, — сада друкчија, независна интонација одваја, опет, мисаоне и осећајне целине од претходних реченица чинећи их нерашчлањивим. А у примерима као што су: *Ах, ша*

¹ А. Белић, Нав. расправа, ЈФ XX, стр. 15.

² Види и код Виноградова; „Можно сомневаться в том, что в каждом предложении, даже в предложении резко эмоционального, грамматически нерасчлененного характера вроде *Ну и ну! То-шо! Валя! Еще бы! Ай, ай, ай!* и т. п., выражается предикативное сочетание субъекта и предиката, но нельзя сомневаться в том, что этим выражениям или высказываниям присуща интонация сообщения. Таким образом, интонация является грамматическим средством оформления предложения и выступает в качестве одного из постоянных характерных признаков предложения. Именно в этом признаке — в наличии интонации сообщения — заключается одно из коренных отличий предложения от словосочетания“ (Грамматика русского языка Академии наук, том II, Синтаксис, часть первая, Москва 1953, стр. 77).

йвоја йайња! (Р. К., стр. 337); — И дочекао си да се отворе врата, и да видиш њу како стоји на вратима и осмехује се. *Па?* (Р. К., 15); — *Нови човек!* И то ми је нови човек о коме толико пише у својој свесци! (О. Д., стр. 300); — *Лаку ноћ!* (О. Д., 60); — *Цейаницу!* Али отац се не помери. (О. Д., Песма, 712), као и у речцама за потстицање, — она претставља и елемент исказа којим се казује лични став говорног лица (негодовање, захтев или што слично) према ономе што казује именица (група речи) у номинативу или акузативу, ако је реч о номинативном или акузативном исказу, или према лицу с којим се говори, ако је реч о исказима за потстицање.

5.

У вези с овим што смо рекли о функцији и интонацији, остаје нам да прегледамо употребу извесних примера који су нас, тиме што се код једног писца јављају систематски а код другог само спорадично, упутили да се позабавимо њиховим местом међу синтаксичким средствима уопште. То су примери као:

— Њих нико не може да изда. Оне имају безброј врата и једну смрт. *Неошћиву.* (О. Д., „Човеков човек“, 50);

— Има то кржљаво јутро у самици са зидовима црвеним од унутрашњег крвотока мрака. *Неошвореног.* (О. Д., „Човеков човек“, 48);

— Пред њим у сали види саме девојке и жене. *Леје, сйрашно леје, све младе. И йознайе однекуд* (О. Д., Песма, 93); — Сваког пролећа буде и такав један дан. *Сасвим новембарски* (О. Д., Песма, стр. 241).

У њима имамо обично одредбе самосталних речи које се налазе у предикатској (и у субјекатској, наравно) синтагми претходне реченице. Да то нису ни реченице без развијених главних делова, ни искази упућују нас два момента. Први од њих је у непосредној вези са улогом коју имају функција (онаква какву смо горе описали) и интонација. Према њима, по нашем схватању, они претстављају само одредбе самосталних речи апозитивно додате и, према томе, са интонацијом која их, као и пауза, одваја донекле и, као апозитивне, подвлачи, наглашује¹. У свим овим примерима

¹ В. М. Стевановић, Карактер одредаба самост. речи и разлике међу њима ЈФ, XXIII, стр. 32.

они се „као одредбе накнадно додају већ одређеним појмовима, а то им даје извесну самосталност у односу на речи којима се додају“¹. Самим тим што су то апозитиви, њихова је органска веза са речима које одређују унеколико ослабљена, али је довољно чврста да се схвати као синтагматска и да омогући да се преко ње асоцира управна реч. Само што ту немамо више успостављања значења реченице јер се анализа коју врши језичко осећање завршила тамо где је и почела, у синтагми. Кад кажемо: Оне имају безброј врата и једну смрт. *Неошћућиву*, јасно је да облик придева *неошћућиву* одређује самосталну реч *смрти*, он чини с њом синтагму и с њом је органски везан. Што је реч *смрти* члан друге синтагме: *имају и једну смрти*, у којој је она зависна члан, то за језичку анализу прве синтагме ништа не значи, јер, како рекосмо, она започиње и завршава се у синтагми. Бар уколико се тиче потребе да успостави један или други део нечег „што је као сложено дато“². А нарочито неће много значити за перцепцију реченице која увек „претставља везу двају појмова која се у оном тренутку врши када се говори“³. Томе ограничавању анализе доприносе и интонација и пауза.

Овде треба истаћи да су примери: Да пише истину. *Своју истину*; — Заправо је још био дечак. *Гимназист*; — Отада је завладало безвременје тишине. *Вечне, маљаве, риђе тишине с њорам кајања* (О. Д., Песма, 93) и др. слични, у којима имамо нешто што би могло изгледати као апозиција која се додаје именици из претходне реченице, само наизглед слични апозитивним одредбама како су горе употребљене. „Зато што су апозиције (само) именице које се као *друго име* истог појма у истом падежу додају главним речима ради њихова одређивања према раније неизреченим особинама“⁴, те отуда имају већу самосталност у односу на именице које одређују, овакви примери (поготову кад се узме у обзир и интонација) претстављају реченице без развијених главних делова у којима су неразвијени глаголски део предиката и субјекат једнаки са оним из претходне реченице.

¹ М. Стевановић, Карактер одредаба самосталних речи и разлике међу њима, ЈФ XXIII, стр. 27.

² А. Белић, О јез. природи и јез. разв. I, Бгд. 1941, стр. 181.

³ А. Белић, Нав. дело, стр. 331.

⁴ М. Стевановић, Карактер одредаба самост. речи, ЈФ XXIII, стр. 30.

Други моменат залази и у општија кретања развитка синтаксе, која захтевају много исцрпније проучавање, па ћемо се овде њега само мало дотаћи. Иако би тек требало испитати како стоји са употребом оваквих одредаба код других савремених писаца и тек онда донети извесна уопштавања, већ и из поређења материјала узетог из дела ова два писца (О. Давича и Р. Константиновића), који припадају истој књижевној средини, — и просторно и временски (ово друго нарочито уколико се тиче овде прегледаних дела), — види се да ту влада неуједначеност. Може се рећи да је за језик и једног и другог писца карактеристична употреба *реченица без развијених главних делова и исказа*. Радомир Константиновић их употребљава врло много, чак и сувише, тако да у извесним тренуцима нимало не доприносе јасноћи изражавања мисли, па и осећања, његових јунака. Оскар Давичо је много умеренији; употребљава их углавном у својој прози, а врло мало у поезији (на 200 страница поеме „Човек човек“, на пример, — без пролога и епилога, — нашли смо око 80 примера оваквих реченица). Међутим, у употреби *апозитивних одредаба* разликују се врло много. Р Константиновић их има свега неколико, а О. Давичо их, напротив, употребљава врло често. Употреба апозитивних одредаба самосталних речи које одвајају само запетама, природно, уједначена им је. То нас, поред другог, и наводи да закључимо да се овде ради просто о разлици у стилу, о разлици у начину да се те одредбе јаче истакну као значајне за одређеничку реч, а не о разлици између тако значајних синтаксичких конструкција, као што су реченица и исказ, које су свакако обавезне за одређену језичку средину.

Живојин Ситанојичић